

===== Pócs Nándor =====

/// Közelítés egy rejtett eszméhez

A magyar nemzetvédelem elvi és intézményi kérdéseiről (1919–1945)

Udvaros Károly országosan ismert növénynemesítőként 1941-ben arról cikkezett az egyik mezőgazdasági szaklapban, hogy a háború idején bevonultatott férfilakosság kiesett munkateljesítményét csak azáltal lehet pótolni, ha a magyar gazdaság egyszerűbben előállítható nyersanyagok termelésére áll át.¹ Mivel a szójabab is ilyen, ezért a Magyarországon akkor még kevésbé ismert haszonnövény népszerűsítése mellett kardoskodott. Rá egy évre, amikor a magyar katonák valahol Ukrajnában közelítettek a Don felé, Mathia Károly, a Ludovika akadémia karnagya pedig egy 110 szófordulatból álló listát tett közzé a *Vitézek Lapjában*. Ezek a kollokációk Mathia szerint helytelenül rögzültek a magyar köznyelvben, így feltétlenül mellőzni kell őket. Magyartalannak minősítette például a „bírálat tárgyává tette” és a „zavarba hoz” kifejezéseket, az pedig a vitézi etika szempontjából külön is érdekes, hogy a „feladja” helyett az „abbahagyja” a küzdelmet tartotta csak elfogadhatónak.²

Mathia és Udvaros is *nemzetvédelmi* okokra hivatkozott, amely kifejezést – mintha csak a közérdek korabeli szinonimája lett volna – lépten-nyomon használták mások is. Bár tudjuk, de legalábbis sejtjük, hogy a nemzetvédelem nagyjából mit jelenthetett a Horthy-kori közbeszédben, a fogalom tisztázására egy-két nem túl meggyőző próbálkozást leszámítva eddig még nem történt kísérlet.³ Szögezzük le – érthető okokból. A múlt század első felében a nemzetvédelem olyannyira köznapifogalommá vált, hogy a pontos jelentéshatárok meghúzése valóban embert próbáló feladat lenne. Ahogy a közel rokon értelmű gondolat, a fajvédelem egyszerre és külön-külön is jelenthetett antiszemitizmust, németellenességet, parasztféltést és revíziót,⁴ úgy a nemzetvédelemnek is létezett a fajnemesítést, népnevelést, hábo-

1 == Dworok, 1941.

2 == Mathia, 1942.

3 == Godó–Sztana, 1965 és Horváth, 2020.

4 == Gyurgyák, 2012: 213–224.; Bartha, 2023: 7–17.

rús takarékoságot, valláserkölcsi tudatosságot stb. fókuszba állító értelmezése.⁵ Mivel a vonatkozó irodalom szinte áttekinthetetlenül nagy, meg sem kíséreljük, hogy a nemzetvédelem kapcsán végleges és mindent átfogó válaszokat adjunk. Most csak azokat a jelenségeket fogjuk érintőlegesen áttekinteni, amelyek a Horthy-kori társadalom militarizálását és annak állambiztonsági szempontok alapján történő megszervezését célozták.

= = Kezdetek

A nemzetvédelem 19. század közepén felbukkanó terminusa eredetileg valamiféle civil honvédelmet jelölt, és a hátország megszervezését, a polgári lakosság magasabb fokú védelmét érthették alatta. Mélyebb (politikai) tartalommal a századfordulón töltődött fel, többek között erre utal Ady Endre egy 1914-ben kelt levele, amelyet *Az ember tragédiáját* románra fordító Ocatvian Gogának írt, és ebben így fogalmazott: „*Ti, véres-keserű lázadók alig-föltápáskodott utódjai, összeálltok, persze megint Bécs biztatásával, hogy a küszködő magyar radikalizmusnak, nemzetvédelemnek, demokráciának és szabadságharcnak gáncot vessetek.*”⁶ A szövegkörnyezet alapján úgy tűnik, Ady a századfordulón szárba szökkenő eugenikus, fajegészség-tani mozgalom által kialakított értelemben használhatta a kifejezést. Amit alatta érthetett, az több volt a militáns jellegű polgári honvédelem gondolatánál, és inkább a magyar egészség és életminőség javítását célzó aggodalom tükröződött benne.

Arra a kérdésre, hogy mi és ki számít egészségesnek, s hogy egészségesnek lenni mi végre érdemes, a századfordulón feltűnt és a nagy társadalmi ügyek iránt elkötelezett szakértelmiségi generáció újfajta válaszokat kínált. A brit és német kútfőkön (Francis Galton, Alfred Ploetz) nevelkedő magyar eugenikusok politikai eszményektől függetlenül hitték, nem elég az ember külső, anyagi természetű körülményeit megváltoztatni, őt magát (akár biológiai értelemben) is át kell formálni ahhoz, hogy egészségesnek legyen mondható.⁷ Tehát nemcsak az alkoholizmus, a rossz munkakörülmények, a higiéniai gondok vagy a prostitúció ellen szólaltak fel, de az örökletes biológiai egyenlőtlenségekre hivatkozva amellet kardoskodtak, hogy a társadalom „alkalmas” és „egészséges” részét az állam mihamarabb különítse el az „alkalmatlan” és „egészségtelen” résztől. Ez végül azt a különös ellentmondást eredményezte, hogy pl. az a Madzsar József, aki egyébként Jászi Oszkár harcostársa volt a választójogi küzdelmek során, bár támogatta a tömegek politikai emancipációját, mint eugenikus osztotta a konzervatívok felfogását is, miszerint a jogkiterjesztés közvetve a faji egészség romlását idézi elő. A sztálini tisztogatások során kivégzett Madzsar és baloldali társai (pl. Dienes Lajos és Fülöp Zsigmond) ugyanakkor nem gondolkodtak nemzeti keretek között, és számukra az eugenika elsősorban a legége-

5 = = Pl. lásd: Dévény, 2020: 51–87.; Bernát (szerk.), 1926.

6 = = Kőrössi P., 2002: 8.

7 = = Kovács M., 2001: 59–66.

több szociális problémák elleni küzdelem eszköze volt. Voltak azonban mások is, akik úgy vélték, az eugenika több ennél: egy olyan holisztikus érvényű, komplex tudomány, ami a „nemzeti nagyság” faji alapjait biztosító „nemzeti embervédelem” szolgálatába állítható.⁸

Közéjük tartozott az ifjú Teleki Pál, aki az első, Ploetz fajbiológiai kutatásait taglaló cikkeit még a baloldali *Magyar Társadalomtudományi Szemle* és a *Huszedik Század* lapjain közölte, később azonban egy merőben más közegben vállalt aktív szerepet. 1914-ben megalakult a Magyar Fajegészségügyi Társaság, amelynek élére Apáthy István kolozsvári professzor javaslatára a Ploetzcel végül közeli barátságba kerülő Telekit kérték fel. A magyar fajhigiénia új irányvonalát a bizottság spiritus rectora, Apáthy, illetve a chicagói konzulátusról nem sokkal korábban hazatérő Hoffmann Géza jelölte ki, amely bár továbbra is tartalmazott baloldali elemeket (szociális reformok, antiklerikalizmus), fokozatosan a magyar faji szupremácia bővítő körébe került.⁹ Azonban az első világháború nyomán kialakult egyre komolyabb demográfiai krízis folytán 1916-tól a Bizottság legfőbb feladatai közé inkább a háborús emberveszteséggel, a szifilisz terjedésével és a hadigondozottak kezelésével kapcsolatos problémák kerültek. Hoffmann és Teleki Tisza Istvánnál tett közbenjárásának köszönhetően ekkor alakult meg a Nemzetvédő Szövetség a Nemibajok Ellen, később pedig a Magyar Fajegészségtani és Népesedéspolitikai Társaság.¹⁰ *Nemzetvédelem* címmel még egy nem túl hosszú életű folyóiratot is megjelentettek, amely a korban szárbá szökkenő, prenáci elméletektől elhatárolva magát, az „alkotó” fajegészségügy mellett tette le a voksát, ami a „selejtező” módszertanhoz képest nem a „satnyák” visszaszorításán, hanem az „értékes” népelem gyarapításán alapult.¹¹

Mint említettük, a bal- és jobboldali eugenikusokra egyaránt jellemző volt az állami beavatkozás sürgetése. Úgy ítélték meg, a faj egészsége mindössze néhány tudományos tétel gyakorlatba ültetésén múlik, ennél fogva a dolog nem is számít politikai kérdésnek. Valamiféle torz aufklérizmus jegyében a fajhigiéniai nemzetvédelem tudományos evidenciaként próbált helyet csinálni magának azon teendők sorában, amelyeket a modern állam pl. az oktatás vagy az egészségügy területén addig már kötelezőnek ismert el önmagára nézve. A semleges, mindenható és politikafeletti tudományosságba vetett hit korában a nemzetvédelem tehát szükségszerűen vált nyitottá az etatista megoldások felé. Bár az első világháború és a forradalmak tapasztalatai alaposan átrendezték a magyar nemzetvédelem súlypontjait, annak „politikafeletti” és etatista vonásai később, a Horthy-korszakban is megmaradtak.

8 == Percz, 2006.

9 == Bihari, 2008: 182–186. Apáthy és Hoffmann szellemi forrásaihoz lásd: Turda, 2004: 59–62.

10 == Ablonczy, 2004.

11 == Gyakorlati..., 1918.

Az egyes állampolgárok élete addig is számos ponton találkozott a nagy állami intézményekkel, ám az etatizmus iránti mélyebb igény az első világháború során erősödött meg. Alighogy kirobbant a konfliktus, rövid idő alatt egész társadalmak alakultak át állami felügyelet alatt álló óriásgépekké,¹² amelyek a nagy pusztítás érdekében megdöböntő szervezettséggel hasznosították az egymást nem ismerő embermilliók munkáját. „Közös beszerzés, olykor termelés, közös szétosztás. Anyagi dolgokkal voltaképpen nem is kell törődni az egyénnek, mivel egy felsőbb hatalom gondoskodik minden egyes ember életéről, itáláról, tüzelőanyagáról, ruházatáról, szórakozásáról, olyakor nemi szükséglete kielégítéséről is, szigorúan megszabott kulcs és mérték szerint” – írta a lövészárkok társadalmáról a Bécsbe emigrált Jászi Oszkár.¹³ Más volt a helyzet a civil-polgári életben, ahová az állam csak lassacskán tette be a lábát, és vette át az uralmat a piac és az állampolgárok szerveződése fölött. Országos Közéletelmzési Hivatal, Központi Liszthivatal, Haditermény Részvénytársaság, Országos Hadigondozó Hivatal és még sok más különös nevű állami intézmény szervezte az életet, amikre a közállapotok romlásával egyre dühödtebben gondolt a lakosság.¹⁴

Az osztrák és a német példákkal szemben az ilyen és ehhez hasonló intézmények felállításának joga a Magyar Királyság területén nem a hadsereget, hanem a kormányt illette meg. Az 1912-ben elfogadott és a háború alatt számos alkalommal tágított hatókörű törvénycikk szerint a magyar kormány árakat állapíthat meg, ellenőrizheti a postaforgalmat, sajtócenzúrát tarthat fent, a fegyveres testületek tagjait működési körükön kívüli szolgálatra is bevetheti, illetve az egyesületek működésébe is beleszólhat.¹⁵ A háború végén fellépő krízisek: a spanyolnáthajárvány, az 1916 óta folyamatosan beáramló menekültek ellátása és nyilván maga a forradalmi helyzet kezelése is indokoltá tette az erős állami beavatkozás további fenntartását.¹⁶ Sőt a 1918–19-es forradalmak „államellenes” jellegére való hivatkozással a legális politikai élet is csak állami keretek közt vált elképzelhetővé, amit az 1921-ben elfogadott ún. rendtörvényben kodifikáltak. Az „állam és társadalom rendjét” védő törvényt azzal a kommentárral fogadta el az igazságügyi bizottság 1920 augusztusában, hogy aki „javítani akar a létező állapotokon”, annak ezentúl az állami intézményeken keresztül kell megtennie azt.¹⁷

Az etatizmusnak tehát egy igen fontos következménye volt a közügyek privát térbe történő beszüremkedése, az addig jogi individuumként feltételezett ember totális politikai lénnyé válása. Mindennek oka nem az új eszmék kollektivizmusában keresendő (hiszen itt többnyire antikollektivista ideákról lesz szó), hanem abban a meggyőződésben, hogy a történelem motorja a *konfliktus*. Fajok (vagy akár

12 == Mumford, 2000: 5–29.

13 == Jászi, 1989: 83.

14 == Bihari, 2008: 94–122.

15 == Galántai, 1981: 200–219.

16 == A kivételes hatalom jogkörét a tervezettnél később, csak 1923 februárjában vezették ki. Bővebben lásd: Domokos, 1946: 21–26.

17 == Kupiné dr. Drócsa, 2021: 101.

osztályok) harca egymás ellen, amely során majd az erősebb, a szervezettebb, a felkészültebb győzedelmeskedik. Így a küzdelmek, harcok és háborúk sorozataként felfogott történelem a fennmaradni akaró entitástól megköveteli, hogy szüntelen éberséget tanúsítson, és magát – akár egy hadsereget – totális módon szervezze meg. A faji alapon elgondolt társadalom egyes embere tehát csak addig tarthatott számot a saját életére privát ügyként, ameddig az nem áll szemben a nagyobb kollektívum – jelen esetben a faj – harci érdekeivel. Ebből adódóan a jogi individuumok fajisága nem lehet magánügy, az per definitionem közügynek számít, s mint ilyen, állami felügyeletre szorul.

Az első világháború utáni zűrzavaros helyzetben a közérdekké tett fajiság, illetve a faji etatizmus eszméje Magyarországon is teret nyert, sőt a törvényhozási praxis részévé vált. A gondolat nyílt manifesztumát jelentette a zsidókkal szembeni állami fellépés, amely 1920-ban a felsőoktatást szankcionáló numerus clausus törvénnyel vette kezdetét.¹⁸ Ám sokan úgy vélték, a zárt szám gondolatát más területekre is ki kellene terjeszteni. Így volt ezzel pl. Ereky Károly, aki a Friedrich-kormány élelmészügyi minisztereként úgy gondolta, a numerus clausus mintájára az államnak faji alapon kellene szabályoznia a közszükségleti cikkek, így pl. a lisztáru kiosztását is.¹⁹ Ereky hamarosan csatlakozott a radikális fajvédő Ébredő Magyarok Egyesületéhez, amely az 1920-as évek elején a lehangosabban követelte a gazdasági élet árjásítását: a „keresztény” magyarokat állami beavatkozás útján szerették volna minél nagyobb számban a kereskedelmi pályák felé terelni, és a dominánsnak vélt zsidóságot kiszorítani onnan. Ugyancsak az ébredők hangoztatták a bányák és a legfontosabb gyárak, a magánbankok és a haszonbérletek állami kisajátításának szükségességét.²⁰ Bangha Béla a sajtóban kívánta ugyanezt az elvet érvényesíteni. A destruktív „néprontás” megszüntetése érdekében a magyar sajtótermékek állami felügyelet alá helyezését sürgette, amit a radikális jobboldal – rendre az 1918-as összeomlással riogatva – kezdettől fogva támogatót.²¹ Így például Zsilinszky Endre is, aki az egységes magyar közvélemény kialakítása és „*a magyar faj lelki világának átgyúrása*” érdekében az állam hathatós beavatkozását, illetve egy nemzeti-keresztény sajtókamara felállítását követelte.²² A politikai és erkölcsi destrukció elleni harc jegyében annak a gondolata is felmerült, hogy az állami iskolákból tiltsák ki a zsidó származású tanárokat, sőt akár még a diákokat is. Bár eseti jelleggel valóban történtek elbocsátások, a Wolf Károlyhoz köthető javaslat végül nem kapott törvényi felhatalmazást.²³

18 == Paksa, 2016.

19 == Ungváry, 2014: 172.

20 == Zinner, 1989: 49–50.

21 == Bangha, 1920: 172.

22 == Klestenitz, 2010: 92.

23 == Veszprémy, 2021: 26.

Az antiszemita etatizmus gondolata természetesen a fajbiológiai mozgalomra is kiterjedt, amit *A Cél* című, szebb napokat is megélt folyóirat irányváltásán is lemérhetünk. Noha korábban Krúdy Gyula, Pethő Sándor és Csécsy Imre is publikált a magyar fajiség elméleti lapjában, 1919 után az Altenburger Gyula és Méhelý Lajos-féle antiszemita felfogás érvényesült, amit aztán 1940-től Bosnyák Zoltán közismerten radikális eszmeisége tetőzött be.²⁴ Sokak mellett ehhez a táborhoz sorolható a Prohászka Ottokár által patronált Marosi Arnold is, aki *Az átöröklés és nemzetvédelem* című munkájában a magyar faj genetikai javítása érdekében a házasságkötések faji tudatosságon alapuló állami felügyelete mellett érvelt.²⁵ A eugenikusokra egyébként is jellemző szemlélet, miszerint az egészség azonos a tisztasággal, Marosi, Méhelý és a többi radikális áltudós számára is irányelvként szolgált, azaz számukra a legfőbb problémát a zsidóság és a magyarság minél szisztematikusabb elkülönítése jelentette.²⁶ Még 1944 júliusában (tehát a vidéki zsidóság teljes megsemmisítése után) is jelentek meg olyan nagy népszerűségnek örvendő munkák, mint pl. Doros Gábor *A magyarság életerejé* című értekezése, amelyben a szerző a biológiai nemzetvédelem és a sterilizáció mellett foglalt állást.²⁷

= = Állam helyett: nemzetvédelem és ellenforradalom

Ha eltekintünk attól a bizonyosan létező tendenciától, hogy a fajvédelem és a nemzetvédelem terminusait a korabeli közírók pusztán a stiláris változatosság kedvéért afféle szinonimaként kezelték, megállapítható, hogy utóbbi alatt egy biológiai és népesedéspolitikai tartalomtól többnyire mentes, inkább gyakorlati jellegű elgondolás is létezett. Bár jellemző volt rá a német mintájú magyar fajegészségtan holisztikus szemlélete, mégis inkább az első világháborúban katonai szolgálatot teljesítő ellenforradalmi elit vágyai tükröződtek benne. Elsősorban tehát propaganda- és állambiztonsági kérdésről volt szó. Intézményesült formáját tekintve két nagyobb korszakra osztható. A forradalmakat követő években a nemzetvédelem célja a cselekvésében korlátozott állam megerősítése és a konspiratív-informális alapon szervezett mélyállami struktúrák kiépítése volt. Ahogy a kisantant és a szövetséges ellenőrzés által képzett korlátok ledőltek, a második világháború előestéjén a nemzetvédelem a totális háborúra való készülődést, illetve a központosított intézmények mentén történő, nyilvánosság előtt zajló társadalomszervezést jelentette. E törekvések szervező alanya azonban nem egy párt vagy egy mozgalom, hanem az ellenforradalmi elit által megszállt magyar állam volt. Az elit szekuláris, a háborút alacsony katonai rangban végigszolgáló része, amely a nemzetvédelem általunk vizsgált felfogását is képviselte, az 1918-as összeomlás tapasztalataiból indult ki. Úgy látták,

24 = = Godinek, 2014.

25 = = Marosi, 1924.

26 = = Gyurgyák, 2001: 387–397.

27 = = Ablonczy, 2024: 199–210.

a hátország egysége hamar megbomlott, mert a politikai elit, a hadsereg és a társadalom nem olvadt össze szerves egésszé. Ellenkező esetben – hitték ezt sokakkal együtt ők is – a háború másként, tisztességes békével és nem pedig Trianonnal ért volna véget.²⁸

Az általuk elgondolt nemzetvédelem tehát az események utólagos kompenzálásán, illetve a revíziós háborúra való készülődésen alapult. Az alapokat minden kétséget kizáróan Kozma Miklós rakta le 1919–20-ban. E nagy munkabírású, tehetséges és műveletlennek sem mondható huszárszázados a nemzetvédelem elvi kérdéseiről szóló vitákban és annak intézményes megvalósításakor is az élen járt. 1919 és 1922 között Kozma irányította a Fővezérség alá tartozó nemzetvédelmi szervezetet, amelyet – hivatalos neve nem lévén – a legtöbbször csak „Vörösvédelmi Osztály”-ként emlegettek akkortájt. Kozma már Szegeden és Siófokon is működtetett egy ilyen jellegű hálózatot, akkor főleg a Vörös Hadseregben szolgáló, de a szegedi ellenkormányal szimpatizáló tisztek átcsábítása és az esetleges ellenforradalmi akciók szervezése volt a feladata. Miután Horthy bevonult Budapestre, az osztály ügyköre is kibővült.²⁹

Hogy pontosan milyen jellegű feladatok tartoztak az osztály hatáskörébe, arról egy Fővezérség által 1919-ben kiadott utasításból értesülhetünk. Eszerint „*nemzetvédelem alatt propaganda értendő, amely szó azonban nem használandó*”. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a vármegyei parancsnokságok mellé nemzetvédelmi alosztályokat szerveztek, ahová aztán a járási nemzetvédelmi tisztek által írt jelentések futottak be. A járási tiszt feladata volt, hogy „*a pap, a jegyző és egyéb falusi intelligencia és a parasztság tekintélyes és mértékadó elemeiből*” informátorhálózatot szervezzen, tőlük a jelentéseket bekérje és a vármegyei alosztály számára továbbítsa. Ezenkívül köteles volt szemmel tartania a körzetét, társasvacsorák és gazdakörök útján személyes kapcsolatokat kellett kialakítania, panaszokat vett fel, ellenőrizte a helyi tisztviselőket (bírók, rendőrök, csendőrök, jegyzők, tanítók) munkáját, és ha volt, a problémás eseteket jelentenie kellett. Továbbá – szövegezte a Fővezérség parancsa – „*elsimítja az uradalom és cselédség között fennálló ellentéteket*”, köteles segíteni a gazdasági szövetkezetek megalakítását, terjeszteni az *Új Barázda*, a *Szózat*, a *Virradat*, a *MOVE*, a *Gondolat*, a *Képes Krónika* és az *Új Nemzedék* lapszámait, illetve figyelni a cenzorok működését.³⁰ A nemzetvédelmi osztályok tisztjei politikai és faji jellegű felvilágosítómunkát is végeztek, ennek jegyében előadásokat szerveztek és propagandakiadványokat is szerkesztettek.³¹ Bár a honvédség polgári ügyekre vonatkozó nyomozati illetékességét a 4710/1920 számú mi-

28 == Pl. lásd: Perneki (szerk.), 1983: 30.; Kozma, 1933: 15–20.; Gömbös, 1920: 22.; Zsilinszky, 1920: 38.; Lukachich, 1933: 8.; ÁBTL 4.1. A-738/1. 1–25.; stb.

29 == Kozma, 1938a.

30 == Hetés–Morvai (szerk.), 1968: 213–215.

31 == Dósa, 1972: 123.

niszterelnöki rendelet papíron megszüntette, az addig működő vörös- és nemzetvédelmi szervezetek nem oszlottak fel. T-, azaz Tájékoztató Szolgálat néven továbbra is honvédelmi alárendeltségben maradtak,³² és helyi szinten az 1921. március 8-án felállított Nemzetvédelmi Bizottságok jelentéseit gyűjtötték be. A korábbi struktúrára épülve még a legkisebb falvakban is ilyen bizottságok alakultak, amelyeknek továbbra is a helyi előjárók (főként jegyzők és csendőrök) voltak a tagjai.³³

Tulajdonképpen Kozmához köthető annak az elvi keretrendszernek a kidolgozása is, ami túlmutatott a „Vörösvédelmi Osztály” szintjein. Az első ilyen, rendszerezett gondolatiságot tükröző elvi anyag egy 1920 februárjában tartott eseményről maradt fent. Ekkor a Fővezérség megbízásából Kozma Miklós ún. Védelmi tanfolyamot szervezett a Nemzeti Hadsereg tisztjei számára, amely során konkrét katonai kérdésekről szinte alig esett szó.³⁴ A később kiadvány formában is megjelent előadásokból tudjuk, a tanfolyam célja a tisztek nemzetvédelmi képzése volt. Bár arra vonatkozóan nem maradtak fent források, hogy pontosan kik és milyen létszámban vettek részt a tanfolyamon, az előadók névsora alapján azt kell feltételeznünk, kiemelt eseményről lehetett szó. A témakörökön végigsorjázva az is látható, a tisztek politikai-ideológiai tudatosítása igen széles skálán mozgott. Magyary Zoltán, Prohászka Ottokár, Czettler Jenő, Haller István stb. előadásai mellett számunkra a legfontosabb prezentációkat Béldi Alajos, Perényi Zsigmond, Imre Sándor és Zsilinszky Endre tartották. Talán nem túlzás azt mondani, hogy ők fektették le azokat a gondolati alapelveket, amelyek a nemzetvédelem intézményesített formáiban az egész korszakban visszaköszöttek.

A forradalmak idején is vezérkari beosztásban szolgálatot teljesítő Béldi nemzetközi kitekintésbe ágyazva ismertette a haderőn kívüli katonai képzés elterjedtségét, s érvelt annak hazai bevezetése mellett.³⁵ A „Testnevelés – Honvédelem” című előadása szerint a testnevelésről alkotott korábbi, liberális felfogás immár nem tartható – a test honvédelmi eszköz, tehát nem „magántulajdon”, és az állam kötelessége azt tökéletesíteni. Erre pedig a legjobb példákat Németországban, Japánban és némiképp meglepő módon az USA-ban vélte felfedezni.³⁶

Béldi azzal a gondolattal zárta mondandóját, hogy Magyarországon „*ma már mindenki katona, itt nincs különbség közte és a polgár között*”. Erre a felvetésre erősen rímelt Zsilinszky Endre beszéde, aki a tőle megszokott szuggesztív stílusában a militarizmus és a pacifizmus kérdésköréről tartott előadást. A jól felépített beszédét azzal indította, hogy egy németországi útja alkalmával lehetősége volt végignézni,

32 == Kovács, 2020: 56–58.

33 == MNL OL K27. Az 1921. március 8-i ülés jegyzőkönyve.

34 == Vö. Védelmi tanfolyam a tisztikar részére. *Nemzeti Ujság*, 1920. február 1. 7.; Ormos, 2000: 66.

35 == Béldi Alajos 1918 decemberében magyarosította a nevét Brucknerről Bédire, majd 1927-ben, a vitézzé ütését követően Bélydre. Szakály, 2015: 271.

36 == Béldi, 1920.

amint egy német diákegylet az utcára vonulva ünnepeelt és „*mint egyetlen kórus énekel*”. Ezek a fiúk – gondolta tovább Zsilinszky – ugyan még nem voltak katonák, de a lelkükben már rég azzá váltak. Ebből kiindulva úgy látta, hogy a német-porosz militarizmus bár a hadseregben összpontosul, de onnan „*kisugárzik*” mindenhova – a parasztságba, a munkásokba, a diákságba, mindenkibe. Mivel szerinte a német katonaszellem is az ellenséges országok gyűrűjében fejlődött ki, úgy könnyedén megérthető, hogy Magyarországon is ezt a mintát kell követni, és egy olyan rendszert kell meghonosítani, amelynek „*a kötelesség a vezérmotívuma*” és a „*hadsereg a tengelye*”. E köré a tengely köré kell szervezni az új magyar államot, s ehhez kell hozzákötöni a magyar társadalmat is. „*Ha kicsi lesz a hadseregünk*” – zárta a beszédét Zsilinszky – „*neveljünk az egész magyar nemzetből legalább lélekben egyetlen nagy hadsereget és építsünk az országunkból modern Spártát, vagy ha jobban tetszik, magyar Poroszországot*”.³⁷

E hadseregközpontú társadalomfilozófia implicit módon azt is jelentette, hogy az önmagát civilnek álcázó, de katonai jellegű feladatot végrehajtó szervezetek szerepe is megnő. Erről és az irredenta kérdéséről a Védelmi tanfolyamon Perényi Zsigmond volt belügyi államtitkár tartott előadást, amikor is a szerb Narodna Odbrana (Народна Одбрана) példáját hozta fel, mint olyan nemzetvédelmi szervezetet, amely Bosznia 1907-ben történt annexiója után titkos paramilitáris alakulatokat képzett ki, illetve a legszélesebb körben terjesztette a nagyszerb propagandát. „*Nem hagytak egyetlenegy teret és életviszonyt figyelmen kívül*” – emelte ki, és bár a titkos szervezkedéseket a magyar mentalitással nem tartotta összeegyeztethetőnek, az irredenta érdekében ezt a módszert sem zárta ki.³⁸ Mondta ezt épp a Somogyi–Bacsó-gyilkosság idején, amikor a sajtó napi szinten cikkezett a szabadkőművesek és az ellenforradalmi titkos társaságok vélt vagy valós cselszövéseiről.³⁹

A Friedrich István vezette hivatalnokkormány kultuszminisztere, Imre Sándor előadása is nagyban kapcsolódott Béli, illetve Zsilinszky gondolataihoz. A „*Hadsereg és nemzetnevelés*” címmel tartott beszédében kiemelte, az elsődleges cél a „*közös érzelem, közös tudatosság, közös akarat*” megteremtése, aminek érdekében a hadseregnek mint nemzetnevelő testületnek az élen kell járnia. Egy olyan szimbiózisnak kell kialakulnia, amely során „*a katonák megismerik a nevelés irányeszméit és azokat érvényesítik a saját munkájokban; másfelől pedig, ha az iskola felhasználja a had-*

37 == Zsilinszky, 1920.

38 == Perényi, 1920: 50–56.

39 == A tanfolyammal szinte egy időben, 1920. február 17-én gyilkolták meg Ostenburg-Morawek Gyula különítményesei Bacsó Béla és Somogyi Béla újságírókat. Míg pár héttel korábban Huszár Károly miniszterelnök a Tanácsköztársaságot működtető szélsőbaloldali titkos társaságokról értekezett a Nemzetgyűlésben, a gyilkosságot követő ülésnapon már az „ellen-Szamuelyket” és a „keresztény jelszavak ürügyén” szerveződő jobboldali titkos társaságokat ostromozta. Vö. Térjünk a konszolidáció útjára! *Nemzeti Újság*, 1920. január 2.; Huszár, 1920: 19.

sereg tapasztalatait, megismeri annak nevelési szükségleteit s ezeket kielégíteni iparkodik”. A szükséges irányeszme pedig a nemzetnevelés, amely a nemzetvédelem és a nemzetfejlesztés alapjain nyugszik. Nemzetvédelem alatt Imre az alábbi feladathalmazt értette: „A nemzet védelme nemcsak karddal és ágyúval való védelem, hanem a lelki veszedelmektől való óvás is, óvás minden bajtól; lényege nem az, hogy a bekövetkezett veszedelmet legyőzzük, hanem az, hogy elhárítsunk, megelőzzünk mindent, ami a nemzetre nézve káros lehetne.”⁴⁰ Mint látni fogjuk, Imre megközelítése mintaserűnek bizonyult; a későbbiekben mindenki a nemzetvédelem e totális és preventív jellegű felfogásából indult ki.

Közbevetőleg kell megjegyeznünk, hogy a markáns frontélményeket szerzett Zsilinszky és kortársai gondolkodásában a hadsereg (mint intézmény) ugyan meghatározó szerepet játszott, ez azonban nem jelentette azt, hogy konkrétan a Nemzeti Hadsereg nimbusza is magas lett volna. Mégis, e kis létszámú, csatákban alig edződött hadsereg sokak szemében a nemzeti függetlenség szinte kizárólagos intézményeként tűnt föl. Ennek gondolata sejlik fel a Ludovika korábbi oktatója, Palotás Fausztin beszédeiből is, aki a honvédelmi minisztérium megbízásából többször is oktatta a Nemzeti Hadsereg katonáit. Noha Palotást okkal érheti a kritika, hogy beszédei felületesek és frázisszerűen hazafiasak voltak, ám mégis erősen sugárzott belőle a sokak által osztott meggyőződés, hogy az új haderő – mint egy helyütt kifejtette – minden más akkori hivatallal szemben „lelkében, gondolkozásában és nyelvében teljesen nemzeti és magyar”.⁴¹

A fentiek tükrében tehát azt mondhatjuk, a nemzetvédelem célja már békeidőben is a lakosság minél nagyobb fokú militarizálása, illetve faji-nemzeti alapon történő tudatosítása volt. Fontos kitétel, hogy ezekben az években az elsőrendű paranoiát a forradalmi helyzet újbóli fellángolása jelentette, ami a Szovjetunió nyugati határainak hivatalosan csak 1923-ban történt rögzítéséig egyáltalán nem volt alapatlan.⁴² Minden bizonnyal ezért is mondhatta Kozma egy tisztí eligazításon, hogy a nemzetvédelem általános célja egy olyan rendszer kiépítése, ami akkor is működik, „ha az arra hivatott felettes szervek kezéből kiesik a vezetés, (mint sokszor megtörtént) a felettes szervek konjunktúrából ellenzik és gaszágból üldözik”.⁴³ Illetve ebből következett az az elgondolás, hogy a nemzetvédelem szervezeti alanyai a hadsereg mellett a társadalmi egyesületek, illetve az egyházak kell, hogy legyenek.

Ahogy arra fentebb is utaltunk, Kozma nemzetvédelmi tisztjei kiemelkedő szerepet játszottak az egyesületek, kiváltképp a Magyar Országos Véderő Egyesü-

40 == Imre, 1920.

41 == Palotás, 1921: 51.

42 == Amikor a szovjet csapatok 1920 augusztusában Varsó alatt jártak, a csehszlovák választásokon a (szélső)baloldali pártok kifejezetten jó eredményt értek el. Lásd: Angyal, 2000: 13–17.

43 == Kozma, 1938a: 12.

let (MOVE) alapszervezeteinek megalapításában. Sőt, naplójában Kozma egyenesen úgy fogalmazott, ha ő nem lobbizik eleget, Gömbös Gyula és a MOVE sem szerezhetett volna komoly befolyást, mivel az általa koordinált „*nemzetvédelmi szervezet volt tulajdonképpen a gerinc, melyhez a MOVE és egyéb egyesületek a tömeget adták*”.⁴⁴ A MOVE volt a sok kisebb paramilitáris alakulat között a legnagyobb, árnyékhadreszerű képződmény, amely még a testnevelés és a katonai előképzés feladatait is átvette az államtól. A MOVE 1924-ig végezte a katonai utánpótlást jelentő leventék kiképzését, amely során a fiatalok nemcsak lőtani és hadelméleti alapismereteket sajátítottak el, de a turanizmus jegyében kelt nemzetvédelmi előadásokon is részt kellett venniük.⁴⁵ A leventék képzését 1924-től a Vitézi Rend vette át, ami a korszak egyik legfőbb nemzetvédelmi egyesülete volt.⁴⁶ A rend megalapítása több célt is szolgált. Egyfelől az első világháborús frontokon érdemeket szerzett katonák és a kitüntetett szerepet játszó ellenforradalmárok számára adományozott – afféle újnemesi logika alapján – vitézi címet, illetve oszthatatlan és elidegeníthetetlen vitézi telket. Másfelől a szervezeti szabályzatban meghatározott célok szerint egy „*állandó értékű nemzetvédelmi szervezet*” alapjait kívánták megvetni, amelyet külső támadással és a belső, „*destruktív erők újbóli forradalmi kísérleteivel szemben*” az állam rendelkezésére lehet bocsátani.⁴⁷ Később a vitézek vették át a „Vörösvédelmi Osztály” feladatait és tartották szemmel az adott közigazgatási egység politikai életét, illetve írtak nemzetvédelminek nevezett hangulatjelentéseket, amelyek végül a mindenkori belügyminiszter asztalára is eljutottak.⁴⁸

Számos egyéb példát is említhetnénk, hogy az ellenforradalmi nemzetvédelem végül az erőszak és a titkosszolgálatok állami monopóliumának kiszervezését jelentette a gyakorlatban. Az 1920-as évek végétől egyre gyakoribbá váló munkásztrájkok idején a fehér munkásörsgként működő, belügyi irányítás alatt álló Nemzeti Munkavédelmi Hivatal mellett például a MOVE és a Turul Szövetség sebtében összeálló alakulatai is segédrendőri feladatokat láttak el. Az olyan ártatlannak mondható alkalmakkor, mint amilyen az 1925-ös miskolci „pincérsztrájk” volt, mindez még nem járt együtt igazán véres következményekkel.⁴⁹ Más volt a helyzet az ébredő, különítményes bajkeverők menhelyének számító, Endre László vezette gödöllői járásban, ahol az 1930-as évek elején több munkásmegmozdulást is kegyetlenül levertek az említett alakulatok emberei.⁵⁰ De nem csak a belügyminisztérium, hanem az antant-ellenőrzés után legalizálódó magyar vezérkar is számolt a többé-

44 = = Szinai–Szűcs (szerk.), 1962: 32.

45 = = Gergely–Kiss, 1976: 25–33.; *Kézikönyv...*, 1921

46 = = Kerepeszki, 2013: 52.

47 = = Farkas–Oszlányi–Oszlányi–Szécsy (szerk.), 1931: 72–73.

48 = = Miklós, 2017; Kerepeszki, 2008.

49 = = Kerepeszki, 2012: 111.

50 = = Dósa, 1972: 155.

kevésbé konspiratív alapon szervezett társadalmi egyesületekkel. A néhány ismert hadműveleti terv szerint az ún. Kettőskereszt Vérszövetség és a Turáni Vadászok Szövetsége paramilitáris alakulatait zavarkeltő céllal vetették volna be egy Csehszlovákia elleni háború során.⁵¹

= = = A mindent szorító vasököl: nemzetvédelem és totális háború

A nemzetnevelést végző társadalmi egyesületek számára az elvi tudnivalókat Szomor Béla 1932-ben megjelent *Nemzetvédelem* című kátészerű munkája rögzítette.⁵² Bár a sajtóforrások arról tanúskodnak, hogy mint hitoktató lelkész és energikus cserkészvezető, Szomor a saját közegén belül valóban meghatározó személyiség lehetett, azért semmiképp sem volt a Horthy-kori közélet széles körben ismert figurája.⁵³ Mégis, gondolatai referenciaértékűnek bizonyultak, és például a nemzetvédelmi feladatokról adott meghatározását a Vitézi Rend, illetve a honvédség nemzetvédelmi szolgálata is szó szerint vették át.⁵⁴ Népszerűségét minden bizonnyal annak köszönhetette, hogy a szöveg mintha csak egy tankönyv lenne, pontokba szedve, közérthetően rögzítette azokat a „keresztény nemzeti” alapelveket, amelyeket – Szomor szerint – „minden magyar hazafinak követni kell, ha azt akarja, hogy a magyar faj ki ne pusztuljon, a magyar állam össze ne omoljon s az integer Magyarország újból feltámadjon”.⁵⁵ A korabeli recenziók is ezt tartották a könyv erősségének. Ahogy a *Nemzeti Ujság* ismeretlen illetőségű recenzense fogalmazott, a nemzetvédelem „gyűjteménye azoknak a kérdéseknek, amelyeket pedagógusoknak, nemzetneveléssel elméletben és gyakorlatban foglalkozó embereknek, cserkészeknek, leventéknek és ezek oktatóinak ismereniük kell. A könyv tansegédeszköze a nemzetnevelésnek, az erkölcsi oktatás, a hazafias nevelés, a politikai meggyőződés helyes irányú kifejlődéséhez, tudnivalóihoz és ismereteihez.”⁵⁶ Mi a társadalom? Mi az állam? Hogyan működik a gazdaság?

51 = = Szinai–Szűcs (szerk.), 1962: 74–81.; Nemes, 1981: 300.

52 = = Szomor, 1932.

53 = = Aranymise, ezüstmise. *Nemzeti Ujság*, 1932. július 2. 8. Szomor 1933-ban a *Nemzetvédelem* második részét is kiadhatta, amely a feltörekvő nemzetiszocializmussal és a társadalmi egyesületek szerepével is foglalkozott, de a kötet sajnos ma már nem lelhető fel. Lásd: Suhay, 1933: 288.

54 = = „Nemzetvédelem alatt értjük a magyar faj, illetve a keresztény magyar nemzeti állam védelmét, úgy anyagi, mint erkölcsi tekintetben. Tehát épp úgy a küllellenségek, mint a kémek elleni, továbbá az idegen fajok elnyomása elleni védelmet; azután védelmet a destruktív (romboló, bomlasztó) eszmék és azok terjesztői ellen, kik a magyar fajt, annak erkölcsét, vallásosságát, nemzeti érzését, szokásait, nyelvét, jó faji tulajdonságait stb. megmételtyezik s ezzel a magyar fajt s vele a magyar keresztény nemzeti államot veszélyeztetik és tönkre akarják tenni.” Szomor, 1932: 4. Vö. Kerepeszki, 2013: 55.; A-111, 1943: 6.

55 = = Szomor, 1932: 3.

56 = = A nemzetvédelem. *Nemzeti Ujság*, 1932. július 17. 27.

Mi a szocializmus? Miért tört ki a háború? – ilyen és ehhez hasonló általános kérdéseket igyekezett Szomor a *Nemzetvédelem* lapjain megválaszolni. Illetve olyan statisztikai táblázatokat is közzétett, amelyek a jelentősebb országok népességét, gazdasági teljesítményét, haderejét és más számszerűsíthető adatait volt hivatott összehasonlítani. A rendszer kereteit védő pedagógia kidolgozása mellett tehát Szomor valamiféle totális látásmódra is törekedett.

E totális szemlélet uralta azokat a nemzetvédelmi teóriákat is, amelyek inkább az állambiztonsági tényezőkre helyezték a hangsúlyt. Eszerint – vélte a témakör egyik szakírója, Csiby Árpád nyugalmazott alezredes – teendői nemcsak az állami erőszakszervezeteknek vannak, de a társadalomnak is, hiszen a fentebb megfogalmazott totális szemlélet alapján az ellenséges behatolás bárhol várható, legyen szó a vezérkari főnökség hivatali szobáiról vagy akár egy nemzetiségi falu kocsmájáról. Csiby szerint az állam és a lakosság által *közösen* működtetett nemzetvédelem az alábbi területekre kell hogy kiterjedjen: 1) a politikai hangulat monitorozására; 2) a szociális feszültségek csökkentésére; 3) a nemzetiségi birtokszerezés ellenőrzésére; 4) a népességváltozás nyomon követésére; 5) a sajtó- és filmcenzúrára; 6) a szellemi és közéleti nagyságok védelmére; 7) a hazafias és antikommunista propagandára.⁵⁷ Hasonló logika mentén született meg Kováts Tivadar *A nemzetvédelem önvédelem* című rövid pamfletje, amely az 1938-as első megjelenést követően több kiadást is megélt,⁵⁸ és amit elég széles körben igyekeztek aztán terjeszteni.⁵⁹ Az 1920-as években számos politikai indíttatású gyilkosság, rablás és bombamerénylet kapcsán hírhedté vált Kováts elsősorban az 1919-es ellenforradalmárok számára kívánt nagyobb megbecsülést (értsd: állásokat) szerezni, az ő érdemeiket állította példaként a nemzetvédelmi munkát – szerinte – nem kellőképpen megbecsülő magyar „nemzeti társadalom” elé.⁶⁰ Másrészt pedig arra törekedett, hogy a hírszerzés és a kémelhárítás alapjait közérthetően adja át az olvasóknak. Tehát Csiby és Kováts is abból indultak ki, hogy a magyar társadalom tagjai nem tekinthetők pusztán állampolgároknak, lelkükben és ösztöneikben katonákká kell nevelni őket, aminek részeként állambiztonsági szempontból is felvilágosítandók. Amennyiben tehát a nemzetvédelem a lakosság militarizálását is jelenti, úgy annak egyik fontos lépcsőfoka volt az állambiztonsági feladatok kiterjesztése, azok társadalmosítása.

Egészen más színvonalat képviselt Fábry Dániel, aki a totális nemzetvédelem egyik legkomolyabb gondolkodója volt az 1930-as években. Fábry maga is egy olyan, több diszciplínát átfogó határterületről érkezett, ami a társadalmi egyesüle-

57 = = Csiby, 1933: 116–130.

58 = = Kováts, 1938a; 1938b; 1943.

59 = = A rövidke kiadvány néhány hónap múlva felkerült a nagyobb városi könyvtárak polcaira, sőt szorgalmuk és jó magaviseletük elismeréseként az év végi jutalomosztáskor még a végzős gimnazista lányok is megkaphatták. Lásd pl.: Takács, 1940: 26.; Obermüller, 1939: 44.

60 = = Kováts múltjáról bővebben lásd: Pócs, 2022: 48–65.

tek, a hadsereg és a civil szféra között húzódik. Az 1920-as években József főherceg szárnysegédeként szolgált, később szoros kapcsolatban állt a Turul Szövetséggel, 1937-től pedig a Légoltalmi Liga országos parancsnoka lett, mialatt a kötelező munkaszolgálat egyik fő koordinálójaként is működött.⁶¹ A polgári légvédelemért felelős parancsnokként az sem kerülte el a figyelmét, hogy az egyre nagyobb hatótávú légi eszközök útján az ellenség immár képes lehet a legeldugottabb települést is bombázni, mélyen a frontvonalak mögött csapatokat vagy akár propagandaanyagot ledobni, ezáltal a háborút a hadviselő ország egészére kiterjeszteni.⁶² Ez az inkább technikai jellegű szemlélet nagyban jellemző volt rá, ráadásul amúgy sem tartozott a magyar tisztikar radikális köreihez, tehát a nemzetvédelmi feladatokat sem a politikai paranoia alapján közelítette meg. Ebből adódóan a fő művének tekinthető „Nemzetvédelem a statisztika szolgálatában” című tanulmányában az elvégzendő feladatokkal nem pusztán a revízió, hanem egy várhatóan bekövetkező nagyobb konfliktus kapcsán vetett számot. Fábry számára a legfőbb mérce a háborús hasznosság, a csapatok megfelelő szintű ellátása és a hátország biztosítása, illetve a háborús termelés lehető legmagasabb szintekig történő fokozása volt. *„Így jutottunk el a nemzetvédelem mai fogalmához, amelyen tehát azt értjük, hogy a jövő háborúját – amely az ország és a nemzet léte és fennmaradása fölött fog dönteni – már nem csupán a hadseregek, vagyis a nép, a nemzet egyes részei, hanem az országok népességének összessége fogja megvívni és a háború céljára oda kell adnia az ország mindennemű holt anyagának, vagyonának és értékének teljességét, sőt talán egész területét is”* – írja Fábry.⁶³ Ez alapján a nemzetvédelem országösszeírást jelent, a háborúba fektethető erőforrások, tehát az összes bányá, szántó, erdő, halastó, gyár stb. pontos számbavételét, illetve a magyar számsorok nemzetközi összehasonlításba helyezését. A haszonállatok, a közlekedési viszonyok, az egészségügyi kapacitás és persze a hadsereg felkészültsége, mozgósíthatósága Fábry szerint ugyanilyen felmértendő területnek számított.

E közvetlen politikai-ideológiai szempontokat nélkülöző megközelítés tükröződött egy 1938-as Kozma Miklós-beszédből is, amelyben többek között egy helyi érdekű háborúnál hosszabb ideig tartó, gazdasági blokáddal járó globális konfliktust is elképzelhetőnek tartott. Egy ilyen helyzetre készülve a magyar államnak szerinte úgy kell megtalálnia a politikai hatalom, a hadsereg és a nép egységét eredményező totális szervezési modellt, hogy az semmiképp se legyen hatással a külfögyekre. Ugyanis az ilyen rendszerek – utalt féleérthetetlenül a túlzó revíziós igényekre – *„olyan erőket aktiválnak az illető ellen, amelyek végül is felülkerekednek”*.⁶⁴

61 == Wlassics Tibor báró 25 éves írói jubileuma. *Nemzeti Ujság*, 1926. január 17. 13.; Szécsényi, 2016: 198–208.

62 == Fábry, 1940.

63 == Fábry, 1939: 11.

64 == Kozma, 1938b: 10.

= = Ami nincs: központosított nemzetvédelem

Fábry és Kozma professzionálisnak tűnő felvetései nagyban összefüggtek az országban zajló radikális átalakulásokkal. Német–olasz mintákat követve már Gömbös Gyula kormánya is erőteljesebb központosítást próbált életbe léptetni, amit a közvélemény és a kormánypárt konszolidáltabb szárnya (beleértve magát Kozmát is) akkor még keményen kritizált. Mindenesetre a Nemzeti Munkatervben rögzített elképzelések szerint a Nemzeti Egység Pártja igyekezett átvenni azokat a funkciókat is, amiket addig a társadalmi egyesületek láttak el. Így külön ifjúsági, női, népművelési, gazdasági és propagandacsoportok alakultak, amellyel Gömbös távlati célja a társadalom pártérdekek mentén történő átszervezése volt.⁶⁵ Bár az ifjú, középosztálybéli, értelmiségi-turulista közegben Gömbös programja kifejezetten népszerű volt, az általános politikai ellenállás és a miniszterelnök 1936-ban bekövetkezett halála folytán a Nemzeti Munkatervből nem sok minden valósult meg. Döntő korszakhatárt jelentett 1938–39, amikor az ország fegyveres egyenjogúságra tett szert, és nem sokkal később az ún. honvédelmi törvényt is becikkelyezték. Ezek a változások elvileg lehetővé tették volna egyrészt, hogy az állam teljesen kikapcsolhassa a társadalmi egyesületeket és más, konspiratív hálózatokat az állami funkciók gyakorlásából, illetve azt, hogy a nemzetvédelmi intézmények is a fenti, totális honvédelmi szemléletnek rendelődjenek alá.⁶⁶

Így azonban ez sem valósult meg. Bár a kárpátaljai diverzánsakciókra indult toborzás világosan megmutatta, hogy a társadalmi egyesületek csak nagyon kis számban képesek már a társadalom *valódi* mozgósítására, az egyesületeknek – a nyilasok képében jelentkező veszélyre hivatkozva – továbbra is fontos szerepet szánt a kormányzat.⁶⁷ Teleki Pál, aki amúgy is bízott az irregulárisan működtethető egyesületekben,⁶⁸ külön erre a feladatra szervezte át a Miniszterelnökség V. (társadalompolitikai) osztályát, amely az egyesületek, a sajtó és a kultúra hathatósabb kéz-bentartásával igyekezett szembeszállni a nyilas konjunktúrával.⁶⁹ Bár az Országos Nemzetvédelmi Szövetség 1940-ben történt létrehozásával egy polgári nemzetvédelmi ernyőszervezet kialakítása volt a cél, a szövetség egyszerre tartott fent hivatali kapcsolatot a belügyminisztériummal, a honvédelmi minisztériummal és az 1942-ben felállított Nemzetvédelmi és Propagandaminisztériummal is. Így érthető okokból a totális irányítás eszméje sem tudott megvalósulni a gyakorlatban.⁷⁰

Másrészt a honvédségre alapozott szekuláris nemzetvédelem eszméje még a Fábry-féle értelmezésében sem talált mindenhol szívélyes fogadtatásra. Ennek leg-

65 == Vonyó, 2018: 452–461.

66 == Az 1939. II. tc.-ről bővebben lásd: Sipos (szerk.), 1997: 461.; Bodó, 2022: 12–13.

67 == Mester, 1940: 13–14.

68 == Ablonczy, 2018: 267.

69 == Tilkovszky, 1971.

70 == Pócs, 2022: 111–132.

kirívóbb példáját jelenti a fiú és leány leventék körüli vita, amely a honvédség és a kultuszminisztérium közötti párharcként is felfogható. Igaz ugyan, hogy a leventéket felügyelő tisztséget végül Bély Alajos személyében egy honvéd altábornagy töltötte be, és az is, hogy az 1939. évi II. törvénycikk értelmében a leventeképzés alapvető honvédelmi kötelezettséggé vált, de a leventeoktatókat így is a kultuszminisztérium nevezte ki, és azok jobbára a tanári karból rekrutálódtak.⁷¹ A leánylevente-szervezetek és a női nemzetvédelmi képzés pedig szinte teljesen egyházi hatáskörben maradt. Az olyan szekuláris nőszervezetek, mint a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége bár a női test honvédelmi eszközként való felfogásából indult ki, a katonacsatládok számára indított segélyakciókon kívül komolyabban nem vonódott be a honvédelmi munkába, s a nők feladatául a „társadalmi anyaság”, tehát a mindenkori hátország biztosítását tűzte ki célul.⁷² Ám a leánylevente-egyesületek és az 1941-ben megalapított Női Nemzetvédelmi Szervezet⁷³ célja már az egyes honvédelmi részfeladatok (pl. a légmentesített figyelőszolgálat) nők részére történő kiszervezése volt, ami – köszönhetően Shvoy Lajos fehérvári püspök hathatós fellépésének – meg is maradt célnak.⁷⁴ Bély Alajos és Hóman Bálint kultuszminiszter hiába fogadkozott, hogy nem akarnak „amazon zászlóljakat” felállítani,⁷⁵ a katolikus egyház – tartva a valláserkölcsei képzést háttérbe szorító és a náci gyakorlatra emlékeztető tendenciáktól – sikerrel akadályozta a honvédséget a nők militarizálásában.⁷⁶

A Kozma és Fábry által is kiemelkedő nemzetvédelmi lehetőségként számon tartott önkéntes munkaszolgálat ügye is fennakadt az alkotmányos ellenállás gátjaiban. A németországi látogatásaik folytán a Reichsarbeitsdienst szervezettségétől, kötelező jellegétől, társadalmi és gazdasági hasznosságától elragadtatva hiába próbálták a Turul Szövetség (és részben a sárospataki falukutatók) által már önhatalmúlag működtetett egyetemi munkatáborokat kötelezővé tenni, „diktatúrás” törekvéseikből csak annyit sikerült elérniük, hogy a kultuszminisztérium révén a táborokat államosítsák.⁷⁷ Mind Fábry, mind Kozma többször is hivatkozott az osztálykülönbségek csökkentésének nemzetvédelmi hasznosságára, tehát a háborús hátország társadalmi békéjének fontosságára, de a munkaszolgálat németországi vagy bulgáriai méreteihez és társadalmi befolyásához képest a magyar gyakorlat fényévekkel elmaradt.⁷⁸

71 == Gergely–Kiss, 1976: 159–173.

72 == Kelbert, 2012: 348–350.

73 == Megkezdődik az iskolán kívüli leányifjúság honvédelmi nevelésének szervezése. *Magyar Nemzet*, 1941. szeptember 20. 6.; A női nemzetvédelmi kerületi vezetői tanfolyam. *Magyar Nemzet*, 1941. október 15. 8.

74 == *Női nemzetvédelmi ismeretek*, 1941.

75 == Törvény készül a leánynevelésről. *Nemzeti Ujság*, 1941. december 21. 5.

76 == Gergely–Kiss, 1976: 217–228.

77 == Fábry, 1937; Szécsényi, 2014.

78 == Szécsényi, 2016: 176–320.

Ennél is szembetűnőbb, hogy az a totális, holisztikus jellegű nemzetvédelmi gondolat, amely az 1920-as Védelmi tanfolyamon, Kozma és Fábry értekezéseiben kibontakozni látszott, a szorongva várt nagy esemény, tehát a második világháború idején sem tudott intézményesen realizálódni. A számos példa közül talán a már említett Nemzetvédelmi és Propagandaminisztérium esete a legkézenfekvőbb. A hajdan Gömbös sajtófőnökeként kétes hírnevet szerző Antal István eleve csak egy hivatalosan működő minisztérium élén állhatott, amely a Teleki által erősen patronált társadalompolitikai ügyosztály koncepcióját igyekezett a háborús körülményekre alkalmazni. Ez azt jelentette, hogy a nemzetvédelem „totalitásából” a leginkább a sajtó, a film és az irodalom ügyei tartoztak Antal minisztériumához, viszont az egyházak, a titkosszolgálatok, a fronton harcoló katonák ideológiai-nemzetvédelmi képzése és még sok minden más is kívül esett a hatáskörén.⁷⁹ Bár az ún. nemzetvédelmi akadémiák szervezése eredetileg a minisztérium feladata volt, a munkások és a társadalmi egyesületek vezetői számára tartott képzéseket végül is az Országos Nemzetvédelmi Szövetség bonyolította le, amely – mint utaltunk rá – hivatali viszonyt tekintve a belügyi és a honvédelmi tárca felé is elszámolással tartozott.⁸⁰ A honvédség nemzetvédelmi ügyei sem maradhattak teljesen katonai befolyás alatt; az illetékes 6. vezérkari osztályt vezető tisztnek a kérdéses esetekben a vezérkar főnöke és a honvédelmi miniszter mellett a miniszterelnökséggel, Antallal és még számos egyéb tényezővel is egyeztetnie kellett.⁸¹ Hasonló problémát kellett áthidalnia az Ujszászy István által parancsnokolt Államvédelmi Központnak, amely a nemzetvédelmi feladatkörök integráns részét képező állambiztonsági munka központosítására jött létre 1942 őszén. Az Államvédelmi Központ ugyan hivatalosan Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter hatáskörébe tartozott, ám mindennemű döntést a honvédelmi miniszterrel és a vezérkar főnökével együtt hozhatott csak meg, ráadásul a személyi állomány jelentős része eredetileg a csendőrséghez tartozott.⁸²

== A végjáték: nyilas nemzetvédelem

A nemzetvédelem egységesítése a nyilas diktatúrában sem vált megoldhatóvá, noha azt hihetnénk, az ilyen rendszerekben az intézményeket ellenőrző pártszervek hatalmas ügymond totális. Ám minden ez irányú szándéka ellenére az 1944. október 15-e után hivatalba lépő nyilas kormányzat sem tudott totális pártállami viszonyokat kialakítani. A Nyilaskeresztes Pártban ekkorra már nem volt elég képzett tisztviselő, hogy a minisztériumokban, hivatalokban és más intézményekben teljes személycserét

79 == *Magyarország tiszti cím- és névtára*, 1943. 685.; Antal, 1943.

80 == Az akadémia felépítéséről, előadóról és órarendjéről lásd: ÁBTL 4.1. A-441. Nemzetvédelmi elvi anyagok 1941–1944. 29–36, 54–62, 68–73.

81 == Kádár, 1978: 429–437, 501–512.

82 == Kovács, 2010.

hajthassanak végre.⁸³ Ezért aligha véletlen, hogy Kassai (Schallmayer) Ferenc nemzetvédelmi és propaganda miniszter szerint őt Szálasi Ferenc a hungarizmus „köz tudatosításával” bízta meg, mert úgy látta, „a közvélemény teljesen tájékozatlan vagy téves és zavart fogalmai vannak a hungarizmusról”. Am a kinevezése után Kassai hiába fogadkozott, hogy a minisztérium figyelme „a szellemi élet minden ágára” kiterjed majd, erre vajmi kevés lehetősége volt, hiszen az általa vezetett minisztériumban mindössze néhányan (pl. Kerekes Béla, Füstös Zoltán, Katonka Mária, Alapy Nándor) voltak csak meggyőződéses hungaristák.⁸⁴ Ráadásul Kassai kezében alig összpontosult valódi hatalom: a sajtó és a filmhíradó ügyeiért Fiala Ferenc miniszterelnökség alá rendelt irodája felelt, a „nemzet totális mozgósítását” pedig az októberi hatalomátvételt levezénylő Kovarcz Emil tárca nélküli miniszter látta el. A nemzetvédelemhez kapcsolható „számonkérő” és más, politikai rendőrségi alakulatok működésébe sem volt beleszólása, tehát a minisztérium csak a propaganda egyes részeit irányíthatta.

Az ilyen körülmények között működő nyilas nemzetvédelem újszerűsége alapvetően a háborús kitartás még állhatatosabb követelésében, de sokkal inkább annak antiklerikális, munkásorientált jellegében mérhető le. Bár a nyilasok mozgalma módszeresen nyúlt a keresztény frazeológiához, a kommunizmussal szembeni háborút ők már nem „keresztény nemzeti” alapon folytatták, hanem bizonyos szempontból annak ellenére, amennyiben a terminust az október 15. előtti „feudálkapitalista” Horthy-rendszerrel azonosítjuk.⁸⁵ Így az sem túlságosan meglepő, hogy a baloldali mozgalmakat megjárta figurák fontos szerepet játszottak a nyilas mozgalomban. Péntek István közismert példáján túl maga a nemzetvédelmi miniszter, a különös sorsú Kassai Ferenc is ide sorolható, aki nemcsak hogy szlovákul gondolkodott élete végéig, de a kivégzése előtt írt búcsúleveleiben is a „szocialista forradalom”-ra esküdözött.⁸⁶ Még akkor is jó viszonyban állt Garbai Sándorral, Böhm Vilmossal és Kassák Lajossal, amikor 1937-ben a nyilas párthoz csatlakozott, bár utóbbi szerint Kassai azon baloldaliak közé tartozott, akik „inkább idegben, mint tudatosan voltak forradalmárok”.⁸⁷ Emiatt aztán Kassaira végig gyanúval tekintettek – nemcsak a nyilas miniszter társai, de maga Szálasi is. „Sokat ült Szálasiért s úgy bánnak vele most, mint a kuttyával. Alapjában becsületes ember, jó szándékú, nemzetiszocializmusba vénült [sic!] öreg marxista” – írta róla a naplójában Rajniss Ferenc, a hírlapíróból lett nyilas kultuszminiszter.⁸⁸

83 = = Paks, 2013: 151.

84 = = ÁBTL 3.1.9. V-98722. 15–21. Kassai Ferenc: A hungarista mozgalomban való szerepem rövid összefoglaló története.

85 = = Máthé, 2008.

86 = = Szirmai, 1993: 55.; M. Katonka, 2009: 242–244.

87 = = BFL VII-5-e. 1949/19940. Kassai Ferenc népbírói ügye, jegyzőkönyv az 1946. évi április hó 1. napján tartott folytatólagos tárgyalásról.

88 = = Sipos (szerk.), 2001: 57.

Mindenesetre Kassai és alárendeltjei a legtöbbször üzemi csarnokokban vagy munkásokból összehívott szemináriumokon tartottak nyilvános beszédeket, illetve a gyári munkásokra hivatkoztak követendő példaként, mint amely társadalmi réteg a leginkább be tud kapcsolódni a totális honvédő háborúba. Ahogy az egyik nyilas képviselő fogalmazott: „*Ha kommunistákat kell keresnünk ebben az országban, akkor elsősorban a középosztályban kell keresnünk őket. A magyar munkás Budapest harcában is megállotta és megállja ma is a helyét, nyugodtan lehet a kezébe fegyvert adni, nem fordítja a haza ellen.*”⁸⁹ Hogy ez tényleg ne történhessen meg, a pártszolgálatosok mellett a MÁV dolgozói és a helyi gyárak munkásai számára a hungarista állam is nemzetvédelmi akadémiákat szervezett, amire ekkor már csak legnyugatibb városokban volt lehetőség.⁹⁰ A politikai indoktrináción túl a nyilasok a nemzetvédelem tárgykörébe sorolták az egészségügyet is: Kőszegen pl. 1945. február végén egészségügyi hetet tartottak, ahol Detre István polgármester mellett tiszti orvosok tartottak eligazítást a háború nyomán felbukkanó járványokkal kapcsolatban.⁹¹

Teljes bizonyossággal továbbra sem tudjuk megmondani, hogy a nemzetvédelem a politikai eszmetörténet által behatárolt keretek között végül is hol helyezkedik el. Annyi talán kijelenthető, hogy az a része, amit a fentiekben áttekintettünk, nem más, mint egy olyan totális, kvázifasiszta jellegű társadalomszervezési elv, amelynek célja az elit, a hadsereg és a lakosság szerves egésszé gyúrása, a társadalom militarizálása, illetve annak folyamatos indoktrinációja volt. Am, mint láthattuk, a központi hatalomnak a kezdeti években mutatott gyengesége folytán e gondolatból szinte épp az ellenkezője valósult meg: az erőszak és a titkosszolgálatok állami monopóliuma megszűnt, és sok kisebb-nagyobb, jogi eszközökkel csak nehezen felelősségre vonható szervezet között osztódott szét. A széttartó erőket később sem sikerült központi irányítás alá helyezni. Ha mutatkozott is rá akarat, mivel a rendszer maga nem volt totális pártidiktatúra, a nemzetvédelemhez sorolt feladatköröket egymással alig összehangolt hivatalok és minisztériumok látták el. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a gondolat maga ne ért volna révbé. Szemben 1918-cal, a magyar hátsó ország tényleg nem „omlott össze”, és leszámítva néhány, a hadászati térképeken csak alig nyomon követhető kísérletet, a magyar társadalom szervezetten és tömegesen nem fordult szembe a hatalom birtokosaival.

89 == Horváth Sándor országgyűlési képviselő: A magyar nemzet vagyonának 90%-a a zsidóság kezében volt. *Zalai Összetartás*, 1945. január 22. 2.

90 == Kerekes államtitkár a nemzetvédelemről. *Pápai Ujság*, 1945. február. 3.; Nemzetvédelmi akadémia Sopronban. *Zalai Összetartás*, 1945. március 2. 2.; A nemzet a honvédelem szolgálatában. *Uj Magyarság*, 1945. március 14. 3.

91 == ÁBTL 4.1. A-671. 4–7.; *Nemzetvédelmi Tudósító*, 1945. január 30.; MNL OL K 814. 10. doboz, 3. tétel. 3.; *Nemzetvédelmi Tudósító*, 1945. március 1.

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

A-441. Nemzetvédelmi elvi anyagok 1941–1944

A-671. Nemzetvédelmi Tájékoztató

A-738/1. Prónay Pál naplója 1918–1921, II. kötet

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-98722. Kassay Sollmayer [sic!] Ferenc

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VII-5-e. Népbíróságtól átvett peres ügyek iratai

1949/19940. Kolozsvári-Borcsa Mihály

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

K27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek

K 814. Politikai és katonai iratok gyűjteménye, 1934–1945

=== Hivatkozott irodalom ===

A-III, 1943

A-III. A Nemzetvédelmi Szolgálat. Stádium, Budapest.

Ablonczy, 2004

Ablonczy Balázs: Az eugenika vonzásában. A társadalom biológiai tervezése.

Rubicon, 2. sz. 15–18.

Ablonczy, 2018

Ablonczy Balázs: *A miniszterelnök élete és halála. Teleki Pál (1879–1941).*

Jaffa, Budapest.

Ablonczy, 2024

Ablonczy Balázs: *Az utolsó nyár. Magyarország, 1944.* Jaffa, Budapest.

Angyal, 2000

Angyal Béla: Magyar szervezetek és mozgalmak Csehszlovákiában 1918–1921. I. rész.

Fórum, 1. sz. 3–28.

Antal, 1943

Antal István: *A magyar nemzetvédelmi propaganda. Antal István m. kir.*

nemzetvédelmi-propaganda miniszter költségvetési beszéde a Képviselőház

1942. november hó 20-i ülésén. Stádium, Budapest.

Bangha, 1920

Bangha Béla: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység*. Szent István Társaság, Budapest.

Bartha, 2023

Bartha Ákos: *Törzsökösök, rongyosok, turániak. Németellenes magyar fajvédelem, 1938–1945*. Ludovika, Budapest.

Bernát (szerk.), 1926

Hit- és nemzetvédelmi előadások. A Magyar Kálvin Szövetség által 1925 őszén rendezett hit- és nemzetvédelmi tanfolyamon elhangzott előadások.

Szerkesztette: Dr. Bernát Gyula. Magyar Kálvin Szövetség, Budapest.

Béldi, 1920

Béldi Alajos: Testnevelés–honvédelem. In *Védelmi Tanfolyam 9*. Hornyánszky Nyomda, Budapest. 25–47.

Bihari, 2008

Bihari Péter: *Lövészárkok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországn.* Napvilág, Budapest.

Bodó, 2022

Bodó Szabolcs: A hadkötelezettség történeti áttekintése Magyarországon. *Hadtudományi Szemle*, 1. sz. 5–19.

Csiby, 1933

Csiby Árpád: *Katonai felderítő-, kém-, nemzetvédelmi- és propaganda szolgálat*. Szerzői kiadás, Budapest.

Dévény, 2020

Dévény Anna: *Nemzetnevelés-parafrazisok. A nemzetépítéstől a hatalomkoncentrációig*. Kronosz, Pécs.

Domokos, 1946

Domokos József: *Kivételes hatalom és rögtönbíráskodás a Horthy uralom alatt*. Athenaeum, Budapest.

Dósa, 1972

Dósa Rudolfné: *A MOVE. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet, 1918–1944*. Akadémiai, Budapest.

Dworok, 1941

Dworok Károly: Szójabab és nemzetvédelem. *Köztelek*, 19. sz. 432–433.

Farkas–Oszlányi–Oszlányi–Szécsy (szerk.), 1931

A tízéves Vitézi Rend 1921–1931. Szerkesztette: Farkas Jenő – Oszlányi József – Oszlányi Kornél – Szécsy Imre. Országos Vitézi Szék, Budapest.

Fábry, 1937

Fábry Dániel: Munkatáborok, nemzetvédelem. *Magyar Katonai Szemle*, 1. negyedév. 294–306.

Fábry, 1939

Fábry Dániel: *Statisztika a nemzetvédelem szolgálatában*. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Budapest.

Fábry, 1940

Fábry Dániel: Városrendezés és légoltalom. *Városi Szemle*, 26. évf. 587–641

Galántai, 1981

Galántai József: A háborús állam. A „kivételes hatalom” kodifikálása és alkalmazása 1914–1916-ban. In *A magyarországi polgári államrendszerek*. Szerkesztette: Pölöskei Ferenc és Ránki György. Tankönyvkiadó, Budapest. 195–223.

Gergely–Kiss, 1976

Gergely Ferenc – Kiss György: *Horthy leventéi. A leventeintézmény története*. Kossuth, Budapest.

Godinek, 2014

Godinek Ibolya: Fajvédő eszme *A Cél* című folyóiratban. *Valóság*, 2. sz. 40–58.

Godó–Sztana, 1965

Godó Ágnes – Sztana Béla: „Nemzetnevelés” és „nemzetvédelem”. Horthysta törekvések a nemzet háborús felkészítésének erkölcsi-politikai biztosítására. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2. sz. 451–481.

Gömbös, 1920

Gömbös Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról*. Budapest.

Gyakorlati..., 1918

Gyakorlati fajegészségügyi intézkedések. *Nemzetvédelem*, I. kötet, 4. füzet. 145–154.

Gyurgyák, 2001

Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet*. Osiris, Budapest.

Gyurgyák, 2012

Gyurgyák János: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány*. Osiris, Budapest.

Hetés–Morvai (szerk.), 1968

Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919–1938. Szerkesztette: Hetés Tibor – Morvai Tamásné. Zrínyi, Budapest.

Horváth, 2020

Horváth Csaba: Nemzetvédelem és nemzeti munkavédelem. *Acta Musei Militaris in Hungaria*. Hadtörténeti Múzeum, Budapest. 89–94.

Huszár, 1920

Huszár Károly felszólalása a Nemzetgyűlésben, 1920. február 20. In *Nemzetgyűlési Napló*, 1920. I. kötet. Athenaeum, Budapest.

Imre, 1920

Imre Sándor: Hadsereg és nemzetnevelés. In *Védelmi Tanfolyam* 3. Stephaneum, Budapest. 3–27.

Jászi, 1989

Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar feltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai*. Pallas, Budapest.

Kádár, 1978

Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*. Magvető, Budapest.

Kelbert, 2012

Kelbert Krisztina: „Társadalmi anyaság” és a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége karitatív-szociális tevékenysége a két világháború közötti Szombathelyen. *Savaria – A Vas Megyei Múzeumok értesítője*. 347–369.

Kerepeszki, 2008

Kerepeszki Róbert: Hajdu vármegye és Debrecen vitézi székkapitányának hangulatjelentései (1935–1939). *Századok*, I. sz. 79–122.

Kerepeszki, 2012

Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség 1919–1945*. Attraktor, Máriabesenyő.

Kerepeszki, 2013

Kerepeszki Róbert: *A Vitézi Rend 1920–1945*. Attraktor, Máriabesenyő.

Kézikönyv..., 1921

Kézikönyv a magyar ifjúság nemzetvédelmi nevelésére. MOVE Szemere Bizottság, Budapest.

Klestenitz, 2010

Klestenitz Tibor: A tördőfés és az újságírók. Sajtóellenesség a keresztény-nemzeti kurzus éveiben, 1919–1922. *Médiakutató*, 2. sz. 85–99.

Kovács, 2010

Kovács Tamás: Államvédelmi Központ 1942. Az első kísérlet az egységes magyar állambiztonsági csúciszerv kialakítására. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 1. sz. 339–348.

Kovács, 2020

Kovács Tamás: *A Honvédelmi Minisztérium „T” szervének létrejötte és működése. Avagy elhárítás és kémkedés az I. világháború végétől a bethleni konszolidációig*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest.

Kovács M., 2001

Kovács M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Helikon, Budapest.

Kováts, 1938a

Kováts Tivadar: *A nemzetvédelem önvédelem*. Egyetemi Nyomda, Budapest.

Kováts, 1938b

Kováts Tivadar: *Nemzetvédelem – önvédelem*. Integritás, Budapest.

Kováts, 1943

Kováts Tivadar: Nemzetvédelem – önvédelem. In *Nemzetvédelem – Országvédelem*. Szerkesztette: Magasházy László – Faragó Ede – Kováts Tivadar – Barthos Dezső – Nagy László. Országos Nemzetvédelmi Szövetség, Budapest. 272–375.

Kozma, 1933

Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918–19*. Athenaeum, Budapest.

Kozma, 1938a

Kozma Miklós: A nemzetvédelmi szolgálat. Ismertetés a nemzeti hadsereg nemzetvédelmi tisztjei előtt, 1920. március. In uő: *Beszédek, előadások*. I. kötet. Szerzői kiadás, Budapest. 11–17.

Kozma, 1938b

Kozma Miklós: *Gondolatok a háborúról*. Országos Nemzeti Klub, Budapest.

Kőrössi P. (szerk.), 2002

Akik alusznak és akik felébrednek. Magyar írók novellái a román emberről. Szerkesztette: Kőrössi P. József. Noran, Budapest.

Kupiné dr. Drócsa, 2021

Kupiné dr. Drócsa Izabella: *Rendtörvények a két világháború közt. Különös tekintettel az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény anyagi és eljárásjogi elemzésére a Budapesti Királyi Törvényszéken kialakult bírói gyakorlaton keresztül*. Doktori disszertáció, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest.

Lukachich, 1932

Lukachich Géza: *Magyarország megcsonkításának okai*. Nyugalmazott Katonatisztek Országos Szövetsége, Budapest.

M. Katonka, 2009

M. Katonka Mária: *Hűség. Vallomások a hontalanságból*. Gede Testvérek, Phoenix.

Magyarország tisztí cím- és névtára, 1943

Magyarország tisztí cím- és névtára, 1943. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Marosi, 1924

Marosi Arnold: *Átöröklés és nemzetvédelem*. Szent István Társulat, Budapest.

Mathia, 1942

Mathia Károly: *A nyelvtisztító munka – nemzetvédelem*. Stádium, Budapest.

Máthé, 2008

Máthé Áron: A nyilas állam: az „istenfélő” utópia. *Valóság*, I. sz. 91–98.

Mester, 1940

Mester Kálmán: *A felvidéki szabadságharc története*. Szerzői kiadás, Budapest.

Miklós, 2017

Miklós Tamás: „Mi bizalmas adatokat kérünk és így adjuk tovább”. Adalékok a Vitézi Rend nemzetvédelmi tevékenységéhez a két világháború közötti időszakban. In *Nem mindennapi történelem. Válogatás a Napi Történelmi Forrás szerzőinek írásából*. Szerkesztette: Balogh-Ébner Márton – György Sándor – Hajnóczky Tamás. Gondolat, Budapest. 66–78.

Mumford, 2000

Mumford, Lewis: *A gép mítosza*. Európa, Budapest.

Nemes, 1981

Nemes Dezső: *A biatorbágyi merénylet és ami mögötte van...* Kossuth, Budapest.

Női nemzetvédelmi ismeretek, 1941

Női nemzetvédelmi ismeretek. Az 1941. október hó 12-től november 9-ig első ízben Budapesten rendezett Női Nemzetvédelmi Kerületi Vezetői tanfolyamon elhangzott előadások anyaga. M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest.

Obermüller (szerk.), 1939

Az esztergomi államilag segélyezett községi Szent Imre Gimnázium évkönyve az 1938–39. iskolai évről. Szerkesztette: Obermüller Ferenc. Esztergom.

Ormos, 2000

Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. I. kötet*. PolgART, Budapest.

Paksa, 2013

Paksa Rudolf: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus*. Jaffa, Budapest.

Paksa, 2016

Paksa Rudolf: A számontartott kisebbség. Antiszemita érvrendszerek intézményesülése a Horthy-korszakban. In *Historia est lux veritatis: Szakály Sándor köszöntése a 60. születésnapján. II. kötet*. Szerkesztette: Anka László – Hollósi Gábor – Tóth Eszter Zsófia – Ujváry Gábor. Magyar Napló, Budapest. 153–165.

Palotás, 1921

Palotás Fausztin: *Nemzetvédelmi és történelmi beszédek*. Katonai Körlet Nyomda, Szeged.

Perecz, 2006

Perecz László: „Fajegészségtan” balról jobbra. Az eugenika század eleji recepciójához: Madzsar és Pekár. In *A totalitarizmus és a magyar filozófia*. Szerkesztette: Valastyán Tamás. Vulgo, Debrecen.

Perényi, 1920

Perényi Zsigmond: Irredenta. In *Védelmi Tanfolyam* 3. Stephaneum, Budapest.
50–56.

Pócs, 2022

Pócs Nándor: *Varjúserég. Kováts Tivadar és a magyar fajvédelem láthatatlan útjai.*
Kronosz – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Pécs–Budapest.

Perneki (szerk.), 1983

Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. Szerkesztette: Perneki Mihály.
Kossuth, Budapest.

Sipos (szerk.), 1997

Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–zs. Szerkesztette: Sipos Péter.
PETIT REAL, Budapest.

Sipos (szerk.), 2001

Szálasi minisztere voltam. Rajniss Ferenc naplója. Szerkesztette: Sipos Péter.
Palatinus, Budapest.

Suhay, 1933

Suhay Imre: A nemzetvédelem. *Magyar Katonai Szemle*, 1. negyedév. 288.

Szakály, 2015

Szakály Sándor: *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és
kémelhárítás történetéből 1918–1945.* Magyar Napló – Veritas, Budapest.

Szécsényi, 2014

Szécsényi András: Kozma Miklós és a munkaszolgálat. *Modern Magyarország,*
I. sz. 104–124.

Szécsényi, 2016

Szécsényi András: *A korszellem hálójában. Az egyetemi önkéntes munkaszolgálat
rendszere, működése és nemzetközi beágyazottsága Magyarországon (1935–1944).*
Gondolat, Budapest.

Szinai–Szűcs (szerk.), 1962

Horthy Miklós titkos iratai. Szerkesztette: Szinai Miklós – Szűcs László.
Kossuth, Budapest.

Szirmai, 1993

Szirmai Rezső: *Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben.* Pelikán, Budapest.

Szomor, 1932

Szomor Béla: *Nemzetvédelem.* Szerzői kiadás, Budapest.

Takács (szerk.), 1940

A berettyóújfalui Református Polgári Leányiskola évkönyve az 1939–1940. iskolai évről. Szerkesztette: Takács Károly. Bihari Nyomda, Berettyóújfalú.

Tilkovszky, 1974

Tilkovszky Lóránt: A magyar kormányzat „társadalompolitikája” 1938–1942-ben. *Párttörténeti Közlemények*, 4. sz. 72–103.

Turda, 2004

Turda, Marius: Faj és nemzet. A nemzeti felsőbbrendűség a 19. század végi Magyarországon. 2000, 6. sz. 57–67.

Ungváry, 2014

Ungváry Krisztián: A szociálpolitika etnicizálása. In *Gróf Bethlen István és kora.* Szerkesztette: Nagy Zsejke. Osiris, Budapest. 167–184.

Veszprémy, 2021

Veszprémy László Bernát: 1921. *A Horthy-rendszer megszilárdulásának története.* Jaffa, Budapest.

Vonyó, 2018

Vonyó József: *Gömbös Gyula és a hatalom. Egy politikussá lett katonatiszt.* Kronosz, Pécs.

Zinner, 1989

Zinner Tibor: *Az ébredők fénykora, 1919–1923.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Zsilinszky, 1920

Zsilinszky Endre: Militarizmus – pacifizmus. In *Védelmi Tanfolyam* 3. Stephaneum, Budapest. 28–49.

==== Sajtó ====

Magyar Nemzet, 1941

Nemzeti Újság, 1920, 1926, 1932, 1941

Pápai Újság, 1945

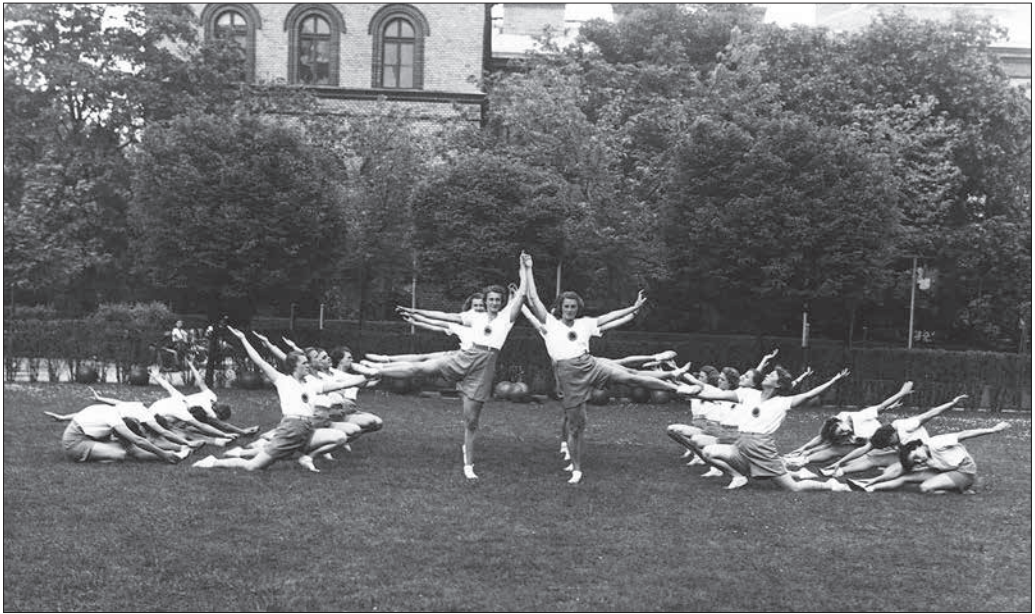
Új Magyarország, 1945

Zalai Összetartás, 1945

Kulcsszavak

=====

eszmétörténet, Horthy-kor, jobboldali radikalizmus, nemzetvédelem

Budapest XII. Győri út 13., a Magyar Királyi Testnevelési Főiskola (később Testnevelési Egyetem) Alkotás utca felőli udvara, 1938.

Fotó: Fortepan / Romák Éva

/ Approaching a Hidden Concept /

**Theoretical and institutional aspects of the Hungarian
„national defence” movement (1919–1945)**

As commonly known, during the Horthy era a far right ideology appeared in Hungary, which was different from Italian fascism or German national socialism, and which is generally defined as race protectionism (fajvédelem). As it was a multi-faced ideology, which, in a peculiar way, was both the basis of the democratic extension of rights and the conceptual basis of anti-Semitic disfranchisement, the issue still offers many opportunities for research. One possible way could be to gain a deeper understanding of the concept of the so-called „national defence” (nemzetvédelem), which is an even more difficult task for the researcher to define than defining race protectionism.

Just as race protectionism could mean, both simultaneously and separately, anti-Semitism, anti-Germanism, peasant protectionism and irredentism, there was an interpretation of national defence that focused on eugenics, social education, wartime economy rationalisation, religious awareness, etc. Since literature is immense, it is not attempted to provide definitive and all-encompassing answers to questions about national defence. In this article, only those efforts are examined that aimed to militarize Horthy-era society and organize it according to state security principles.
